

Analysis of sports contracts and the responsibilities arising from them in Iranian law

Hossein Andalib: Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran. hoseinandalib@iau.ac.ir.

Abstract

The purpose of this research is to examine and analyze sports contracts and the responsibilities arising from them in Iranian law. **Materials and Methods:** This research was conducted using the library study method and a descriptive-analytical approach, in which the necessary information was obtained and analyzed by referring to legal evidence and legal texts. **Findings:** The findings of the study indicate that sports contracts are bilateral agreements that are based on mutual obligations between the club and the player. According to Article 9, Paragraph 2 of the Club-League Relations Regulations, the subject of a sports contract includes property or actions that each party is obligated to deliver or perform. These contracts have a specific and different nature and both parties are required to comply with the terms of the contract, but certain conditions may be foreseen in it that can reduce or eliminate the contractual liability of the parties. Of course, these conditions must have features that eliminate the person's liability and be considered as an exception to the principle of keeping the promise. The nature of any sports contract is largely defined by its main obligations, and its existence is subject to the essential conditions set out in the laws. To conclude such a contract, both parties must declare their common intention without coercion or mistake and have sufficient competence. The nature of any sports contract is largely defined by its main obligations, and its existence is subject to the essential conditions set out in the laws. To conclude such a contract, both parties must declare their common intention without coercion or mistake and have sufficient competence. The subject matter of the contract must also be clear, definite and enforceable. For example, the payment of wages within a specified period must be agreed upon between the parties. In addition to the general conditions, some specific conditions are also necessary according to the sports regulations. If a player has a valid contract with his current team, he is required to obtain the consent of the previous team to conclude a new contract. An example of this is the dispute between FIFA and Rubin Kazan over the right to train Reza Shekari. This case shows that the consent of the previous team is a key element in the conclusion of a new contract. As a result, even if a contract is between the parents of minor players or children for sports training, An example of this is the dispute between FIFA and Rubin Kazan over the right to train Reza Shekari. This case shows that the consent of the previous team is a key element in the conclusion of a new contract. As a result, even if a contract is between the parents of minor players or children for sports

Applied Research in Sports and Health

Vol.4, No. 2, 2025

EISSN: 2821-2576

<http://jsports.qom.iau.ir>

trainingAlso, within the framework of the contract, if he fails to fulfill his obligations, he is liable to the club and must compensate for the damages resulting from the breach of contract. Conversely, the club is also obliged to adhere to its obligations and, in case of default, compensate for the damages incurred. For example, securing the sports venue and ensuring that the athlete has appropriate insurance are among the duties of the club. Also, within the framework of the contract, if he fails to fulfill his obligations, he is liable to the club and must compensate for the damages resulting from the breach of contract. Conversely, the club is also obliged to adhere to its obligations and, in case of default, compensate for the damages incurred. For example, securing the sports venue and ensuring that the athlete has appropriate insurance are among the duties of the club. Conclusion: According to the studies conducted in this research, it was determined that sports contracts are one of the most important parts of legal practice in this field. Observing justice requires that the parties to a contract, Conclusion: According to the studies conducted in this research, it was determined that sports contracts are one of the most important parts of legal practice in this field. Observing justice requires that the parties to a Observance of justice requires that the parties to a contract consider the performance of their obligations dependent on the performance of the obligations of the other party, and that tools such as the right to terminate or claim damages be included as a guarantee of performance for the injured party from these contracts. Observance of justice requires that the parties to a contract consider the performance of their obligations dependent on the performance of the obligations of the other party, and that tools such as the right to terminate or claim damages be included as a guarantee of performance for the injured party from these contracts. Examining responsibilities in sports contracts is very complex and sensitive, as it plays a decisive role in determining the responsibility of individuals in this field, and sports law experts can help solve and prevent potential problems, including injuries. Examining responsibilities in sports contracts is very complex and sensitive, as it plays a decisive role in determining the responsibility of individuals in this field, and sports law experts can help solve and prevent potential problems, including injuries.

Keywords: Sports contracts, types of sports contracts, civil liability, criminal liability, Iranian law.

Received: 2025/02/28 ; **Revised:** 2025/03/30 ; **Accepted:** 2025/05/08; **Published online:** 2025/07/11

Article type: Research Article

Publisher: Qom Islamic Azad University

© the authors

تحلیل قراردادهای ورزشی و مسئولیت های ناشی از آن در حقوق ایران

حسین عندلیب: استادیار، گروه معارف اسلامی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. hoseinandalib@iau.ac.ir

چکیده

هدف از این پژوهش آن است که قراردادهای ورزشی و مسئولیت های ناشی از آن در حقوق ایران را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. مواد و روش ها: این پژوهش با روش مطالعات کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شده است که با مراجعه به ادله قانونی و متون حقوقی اطلاعات لازم به دست آمده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. یافته ها: یافته های پژوهش حاکی از آن است که قراردادهای ورزشی از جمله توافق نامه های دوطرفه ای هستند که بر اساس تعهدات متقابل میان باشگاه و بازیکن تنظیم می شوند. مطابق با بند ۲ ماده ۹ آیین نامه روابط باشگاه ها با لیگ، موضوع قرارداد ورزشی شامل اموالی یا اقداماتی می شود که هر یک از طرفین نسبت به تسلیم یا اجرای آن تعهد دارند. این قراردادها ماهیتی مشخص و متفاوت دارند و هر دو طرف ملزم به رعایت مفاد قرارداد هستند، اما شرایط خاصی ممکن است در آن پیش بینی شود که می تواند مسئولیت قراردادی طرفین را کاهش داده یا از بین ببرد. البته، این شرایط باید ویژگی هایی داشته باشند که مسئولیت شخص را ساقط کرده و به عنوان استثنایی بر اصل وفای به عهد در نظر گرفته شود. در قرارداد ورزشی، تعهد اصلی باشگاه پرداخت دستمزد بازیکنان است، در حالی که بازیکنان متعهد به اعمال مهارت های فنی و بدنی خود در مسابقات و تمرینات هستند. علاوه بر این تعهدات اصلی، هر دو طرف ممکن است تعهدات فرعی یا ثانویه ای نیز داشته باشند که معمولاً بر اساس توافقات خاص تعریف می شود. ماهیت هر قرارداد ورزشی عمدتاً بر پایه تعهدات اصلی آن تعریف می شود و موجودیت آن مشروط به شروط اساسی ذکر شده در قوانین است. برای انعقاد چنین قراردادی، هر دو طرف باید قصد مشترک خود را بدون اکراه و اشتباه اعلام کرده و از صلاحیت کافی برخوردار باشند. همچنین موضوع قرارداد باید مشخص، معین و قابل اجرا باشد. به عنوان مثال، پرداخت دستمزد در مدت تعیین شده میان طرفین باید مورد توافق واقع شود. علاوه بر شرایط عمومی، برخی شرایط اختصاصی نیز طبق آیین نامه های ورزشی ضروری است. اگر بازیکنی با تیم فعلی خود قرارداد معتبر داشته باشد، برای انعقاد قرارداد جدید ملزم به دریافت رضایت از تیم قبلی است. نمونه ای که در این راستا می توان ذکر کرد، اختلاف فیفا با روبین کازان پیرامون حق آموزش رضا شکاری است. این پرونده نشان می دهد رضایت تیم قبلی در انعقاد قرارداد جدید یک عنصر کلیدی محسوب می شود. در نتیجه، حتی اگر قراردادی میان والدین بازیکنان کم سن یا کودکان برای آموزش ورزشی باشد، تمام طرفین ملزم به رعایت مفاد آن بوده و تبعات قانونی مرتبط با آن متوجه شان خواهد بود. نماینده قانونی یا ولی کودک نیز باید از صلاحیت کافی برای امضای چنین توافق نامه هایی برخوردار باشد تا بتواند منافع همه

طرفین را تضمین کند. یک ورزشکار ملزم است محدودیت‌های خود را مطابق برنامه‌ای که باشگاه برای او تعیین می‌کند، بپذیرد. به‌عنوان مثال، باید طبق برنامه تمرین کند، رژیم غذایی خاصی را رعایت نماید و از انجام ورزش‌ها یا رفتارهایی که ممکن است موجب مصدومیتش شوند، خودداری کند. همچنین در چارچوب قرارداد، اگر به تعهدات خود عمل نکند، در برابر باشگاه مسئول بوده و باید خسارات ناشی از نقض قرارداد را جبران نماید. متقابلاً باشگاه نیز موظف است به تعهدات خود پایبند باشد و در صورت قصور، خسارات وارده را جبران کند. به‌طور مثال، ایمن‌سازی مکان ورزشی و برخورداری ورزشکار از بیمه مناسب از جمله وظایف باشگاه است. در غیر این صورت، اگر ورزشکار دچار آسیب شود، باشگاه مسئول جبران خسارات خواهد بود. نتیجه‌گیری: با توجه به بررسی‌ها که در این پژوهش انجام شده است مشخص گردید قراردادهای ورزشی یکی از مهم‌ترین بخش‌های اعمال حقوقی در این شاخه محسوب می‌شوند. رعایت عدالت ایجاب می‌کند که طرفین یک قرارداد، اجرای تعهدات خود را وابسته به اجرای تعهدات طرف مقابل در نظر بگیرند و ابزارهایی نظیر حق فسخ یا مطالبه خسارت به‌عنوان ضمانت اجرا برای شخص زیان‌دیده از این قراردادها لحاظ شود. بررسی مسئولیت‌ها در قراردادهای ورزشی بسیار پیچیده و حساس است، زیرا نقشی تعیین‌کننده در مشخص کردن مسئولیت افراد در این عرصه دارد و متخصصان حقوق ورزشی می‌توانند در حل و جلوگیری از مشکلات احتمالی از جمله آسیب‌ها کمک‌کننده باشند. طرفین قراردادهای ورزشی و مسئولان مرتبط نباید وظایف قانونی خود را ساده و کم‌اهمیت قلمداد کنند، زیرا کوچک‌ترین غفلت آن‌ها ممکن است ضررهای بزرگی همچون محرومیت دائمی از سلامت جسمی برای فرد آسیب‌دیده به‌همراه داشته باشد. بخشی از مسئولیت‌ها نیز متوجه اشخاص حقوقی فعال در حوزه ورزش است که ملزم به رعایت قوانین و مقررات در این زمینه هستند. نهادهای متولی ورزش نیز به علت وظایف نظارتی که بر عهده دارند، می‌توانند از بروز حوادث ناخوشایند جلوگیری کنند؛ حادثی که ممکن است منجر به فوت یا نقص اعضای افراد حاضر در مراکز ورزشی شود. همچنین این نهادها نقش مهمی در مسائل مالی، تنظیم قراردادها و حمایت از حقوق ورزشکاران ایفا می‌کنند. در نهایت می‌توان گفت که فدراسیون‌ها، هیئت‌ها، باشگاه‌ها و رسانه‌ها با بهره‌گیری از امکانات و اقتدار خود قادر به ارائه آموزش‌های لازم برای تأمین امنیت در ورزش هستند. نقش کمیته‌های انضباطی برای جلوگیری از جرایم ورزشی، رسانه‌ها با پخش برنامه‌های ورزشی و ارائه توصیه‌های ضروری، و همچنین همکاری مراکز مسئول، بسیار اهمیت دارد. همه این تلاش‌ها برای ارتقاء سلامت و امنیت جامعه ورزشی لازم و ضروری است.

واژگان کلیدی: قراردادهای ورزشی، انواع قراردادهای ورزشی، مسئولیت مدنی، مسولیت کیفری، حقوق ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۰ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۱/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۲/۱۸ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۴/۲۰

©نویسندگان

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

مقدمه

قراردادهای ورزشی از جمله توافقنامه‌های دوطرفه‌ای هستند که بر اساس تعهدات متقابل میان باشگاه و بازیکن تنظیم می‌شوند. مطابق با بند ۲ ماده ۹ آیین‌نامه روابط باشگاه‌ها با لیگ، موضوع قرارداد ورزشی شامل اموالی یا اقداماتی می‌شود که هر یک از طرفین نسبت به تسلیم یا اجرای آن تعهد دارند. این قراردادها ماهیتی مشخص و متفاوت دارند و هر دو طرف ملزم به رعایت مفاد قرارداد هستند، اما شرایط خاصی ممکن است در آن پیش‌بینی شود که می‌تواند مسئولیت قراردادی طرفین را کاهش داده یا از بین ببرد. البته، این شرایط باید ویژگی‌هایی داشته باشند که مسئولیت شخص را ساقط کرده و به عنوان استثنایی بر اصل وفای به عهد در نظر گرفته شود. به عنوان نمونه، استفاده نکردن از بازیکن برای مدت معین می‌تواند با دلیل موجه حق فسخ قرارداد را به او بدهد. همچنین شرایط فورس ماژور مانند شیوع یک بیماری فراگیر همچون کووید ۱۹- نیز می‌تواند عاملی باشد که مسئولیت طرفین را تحت تأثیر قرار دهد. بر اساس مواد ۲۲۷ و ۲۲۹ قانون مدنی، حادثه‌ای فورس ماژور تلقی می‌شود که اولاً خارج از اراده متعهد رخ داده باشد، ثانیاً غیرقابل پیش‌بینی و اجتناب‌ناپذیر باشد. شیوع ویروس کووید ۱۹ نمونه بارز فورس ماژوری است که سبب تعلیق مسابقات ورزشی، تغییر زمان‌بندی قراردادها و حتی تأثیرات مالی گسترده بر تیم‌ها و باشگاه‌ها شده است. به طور مثال، تعویق یک‌ساله المپیک توکیو و یورو ۲۰۲۰ به دلیل این ویروس آثار مالی سنگینی برای برگزارکنندگان به همراه داشت و منابع درآمدی باشگاه‌ها، از جمله حق پخش تلویزیونی و فروش بلیط، به طور قابل توجهی کاهش یافت. در چنین شرایطی، اقدام به تعدیل قراردادها و کاهش دستمزد بازیکنان به صورت توافقی اقدامی منطقی است. برخی باشگاه‌ها مانند رئال مادرید و یوونتوس موفق شدند با هماهنگی بازیکنان، دستمزدهایشان را برای فصل جاری کاهش دهند. چنین تصمیماتی نیازمند تعامل و همبستگی میان همه طرف‌های قرارداد است. در قرارداد ورزشی، تعهد اصلی باشگاه پرداخت دستمزد بازیکنان است، در حالی که بازیکنان متعهد به اعمال مهارت‌های فنی و بدنی خود در مسابقات و تمرینات هستند. علاوه بر این تعهدات اصلی، هر دو طرف ممکن است تعهدات فرعی یا ثانویه‌ای نیز داشته باشند که معمولاً بر اساس توافقات خاص تعریف می‌شود. ماهیت هر قرارداد ورزشی عمدتاً بر پایه تعهدات اصلی آن تعریف می‌شود و موجودیت آن مشروط به شروط اساسی ذکر شده در قوانین است. برای انعقاد چنین قراردادی، هر دو طرف باید قصد مشترک خود را بدون اکراه و اشتباه اعلام کرده و از صلاحیت کافی برخوردار باشند. همچنین موضوع قرارداد باید مشخص، معین و قابل اجرا باشد. به عنوان مثال، پرداخت دستمزد در مدت تعیین شده میان طرفین باید مورد توافق واقع شود. علاوه بر شرایط عمومی، برخی شرایط اختصاصی نیز طبق آیین‌نامه‌های ورزشی ضروری است. اگر بازیکنی با تیم فعلی خود قرارداد معتبر داشته باشد، برای انعقاد قرارداد جدید ملزم به دریافت رضایت از تیم

قبلی است. نمونه‌ای که در این راستا می‌توان ذکر کرد، اختلاف فیفا با روبین کازان پیرامون حق آموزش رضا شکاری است. این پرونده نشان می‌دهد رضایت تیم قبلی در انعقاد قرارداد جدید یک عنصر کلیدی محسوب می‌شود. در نتیجه، حتی اگر قراردادی میان والدین بازیکنان کم‌سن یا کودکان برای آموزش ورزشی باشد، تمام طرفین ملزم به رعایت مفاد آن بوده و تبعات قانونی مرتبط با آن متوجه‌شان خواهد بود. نماینده قانونی یا ولی کودک نیز باید از صلاحیت کافی برای امضای چنین توافق‌نامه‌هایی برخوردار باشد تا بتواند منافع همه طرفین را تضمین کند.

یک ورزشکار ملزم است محدودیت‌های خود را مطابق برنامه‌ای که باشگاه برای او تعیین می‌کند، بپذیرد. به‌عنوان مثال، باید طبق برنامه تمرین کند، رژیم غذایی خاصی را رعایت نماید و از انجام ورزش‌ها یا رفتارهایی که ممکن است موجب مصدومیتش شوند، خودداری کند. همچنین در چارچوب قرارداد، اگر به تعهدات خود عمل نکند، در برابر باشگاه مسئول بوده و باید خسارات ناشی از نقض قرارداد را جبران نماید. متقابلاً باشگاه نیز موظف است به تعهدات خود پایبند باشد و در صورت قصور، خسارات وارده را جبران کند. به‌طور مثال، ایمن‌سازی مکان ورزشی و برخورداری ورزشکار از بیمه مناسب از جمله وظایف باشگاه است. در غیر این صورت، اگر ورزشکار دچار آسیب شود، باشگاه مسئول جبران خسارات خواهد بود.

ارزیابی صدمات بدنی اغلب دشوار است زیرا ممکن است خساراتی در آینده نیز بروز کنند یا زیان‌های معنوی هم‌زمان ایجاد شوند. همچنین ممکن است فرد در نتیجه ضررهای مادی از کار افتاده شود. نوعی مسئولیت قراردادی در قراردادهای ورزشی وجود دارد که تحقق آن نیازمند وجود دو شرط است: اول، نافذ بودن قرارداد بین زیان‌دیده و عامل ورود ضرر؛ دوم، خسارت ناشی از عدم اجرای مفاد قرارداد. در صورت فقدان این شرایط، مسئولیت از گونه قراردادی خارج شده و تابع قواعد ضمان قهری می‌شود. مسئولیت قراردادی ناشی از نقض توافقات و عهدشکنی بوده و متعهد خاطی موظف به جبران خسارات حاصل از آن خواهد بود.

قرارداد، بنیانی‌ترین رکن در فعالیتهای ورزشی به ویژه ورزش‌های حرفه‌ای است. بدون انعقاد قرارداد، رابطه سازمان‌یافته‌ای بین ارکان ورزشی شکل نمی‌گیرد. گاهی در یک قرارداد ورزشی، افراد یا سازمان‌هایی به‌طور غیرمستقیم ذینفع‌اند؛ مانند وزارت اقتصاد و دارایی که ممکن است از طریق این قراردادها منتفع شود یا صداوسیما که از تبلیغات مرتبط با برنامه‌های ورزشی درآمد کسب می‌کند.

مطابق بند (د) کنوانسیون بین‌المللی علیه آپارتاید در ورزش (۱۹۸۵)، قراردادهای ورزشی به هر گونه توافقی اطلاق می‌شود که با هدف سازماندهی، پیشبرد یا اجرای فعالیتهای ورزشی یا حقوق مرتبط با آن منعقد شده باشد. بر اساس این تعریف، می‌توان نتیجه گرفت که در یک قرارداد ورزشی می‌توان فعالیتهای ورزشی، حقوق و خدمات

مربوط به آن را گنجانند. ماهیت قراردادهای ورزشی به ویژگی‌های آن بازمی‌گردد؛ از جمله وصف اصل لزوم که نشان‌دهنده وجود نیروی الزام‌آور برای اعتبار این نوع قراردادها است.

قراردادهای ورزشی به‌عنوان اسناد حقوقی الزامی محسوب می‌شوند و این الزام بر اساس دلایل مختلفی قابل توجیه است. اولاً، اصل بر ضرورت الزام‌آور بودن قراردادها است، مگر آنکه قراردادهایی وجود داشته باشند که جواز قانونی آنها قطعی باشد. در مواقع ابهام، می‌توان قراردادهای ورزشی را مشمول الزام دانست. ثانیاً، قصد طرفین از انعقاد چنین قراردادهایی، تعهد به انجام مفاد آن است، نه صرفاً ایجاد اجازه یا اباحه. در این راستا، مقررات و آیین‌نامه‌های فدراسیون‌های ورزشی نیز این امر را تأیید کرده‌اند. به‌طور مثال، ماده ۲۴ آیین‌نامه نقل و انتقالات سازمان لیگ فوتبال تصریح می‌کند که قرارداد در طول فصل به‌صورت یک‌طرفه قابل فسخ نیست. هرچند ذکر مواردی مانند انحلال قرارداد به دلیل مرگ یا انحلال شخصیت باشگاه ممکن است ذهن را به سمت جواز این قراردادها سوق دهد، اما با بررسی بیشتر مشخص می‌شود که انحلال قرارداد ناشی از ویژگی جایگاه حقوقی طرفین است و نه جواز آن. علاوه بر این، برخی از آیین‌نامه‌ها و مقررات فدراسیون‌های ورزشی به‌صورت صریح به الزام‌آور بودن قراردادهای ورزشی اشاره دارند. برای نمونه، ماده ۱ قرارداد باشگاه و بازیکنان زیر ۱۸ سال فدراسیون فوتبال، این قراردادها را بر اساس مواد قانونی و مقررات فدراسیون منعقد کرده و به مهر و امضای باشگاه رسمیت می‌بخشد. همچنین، ماده ۱۰ قانون مدنی معتبر بودن قراردادهای خصوصی میان طرفین را تا زمانی که مخالف قانون نباشد، تأیید می‌کند و ماده ۲۱۹ قانون مدنی نیز مقرر می‌دارد که قراردادهای الزام‌آور هستند، مگر با رضایت طرفین فسخ یا به دلیل قانونی منحل شوند. بنابراین، اعتقاد به جواز تصادفی قراردادهای می‌تواند موجبات بی‌نظمی در رقابت‌های ورزشی را فراهم آورد. هدف اصلی از تنظیم و ثبت این قراردادها ایجاد نظم میان باشگاه‌ها و تضمین انجام مسابقات است. اگر هر یک از طرفین بتواند هر زمان بخواهد قرارداد را فسخ کند، این هدف دچار اختلال خواهد شد. ویژگی دیگر قراردادهای ورزشی در ایران، الحاقی بودن آنهاست. این قراردادها معمولاً به شکل از پیش تنظیم‌شده هستند و موضوعاتی همچون حقوق و تعهدات، دستمزد، مدت قرارداد و غیره در قالب مشخصی ارائه می‌شوند. طرفین نمی‌توانند به‌صورت دلخواه مفاد این قراردادها را تغییر دهند (تقی‌لو، ۱۳۹۳، صص ۳۸-۴۰). از دیگر ویژگی‌های مهم این قراردادها تشریفات بودن آنهاست که اهمیت رعایت تشریفات در صحت و نافذ بودن چنین اسنادی را نشان می‌دهد. علاوه بر تأیید رسمی توسط دفاتر اسناد رسمی، ثبت این قراردادها در مراجع مشخص شده توسط فدراسیون نیز ضروری است تا آثار حقوقی لازم بر آنها مترتب شود.

انواع قراردادهای ورزشی

۱. عقد اجاره اشخاص

قرارداد اجاره اشخاص یکی از عقود معینی است که به لحاظ ساختار با قرارداد ورزشی شباهت پیدا می‌کند. مواد ۴۶۶ تا ۵۱۷ قانون مدنی به بیان احکام و شرایط و آثار این عقد پرداخته است. منظور از عقد اجاره اشخاص عقدی است که به موجب آن، شخص در برابر اجرت معین ملتزم می‌شود کاری را انجام دهد (کاتوزیان، ۱۳۸۱، ص ۵۵۷) در یک قرارداد ورزشی تمامی عناصر عقد اجاره موجود است. به طور کلی می‌توان گفت که قرارداد ورزشی رابطه استیجاری بین بازیکن و باشگاه است. مدیر باشگاه مستأجر است که در مقابل اجرت، بازیکن را اجیر می‌کند تا عمل معینی - بازی و تمرین - را در مدت زمان معین انجام دهد و مال الاجاره (اجرت) از طرف باشگاه پرداخت می‌گردد. البته لازم است ذکر شود که با وجود شباهت‌های بین قرارداد ورزشی و اجاره اشخاص خصوصاً در ارکان و موضوع، چالش‌هایی نیز وجود دارد که عبارتند از:

- ۱- وصف تشریفاتی و رضایی بودن: قرارداد ورزشی عقدی تشریفاتی است، اما عقد اجاره اشخاص از جمله عقود رضایی است و به صرف ایجاب و قبول عقد منعقد شده و واجد آثار حقوقی است.
- ۲- مقررات حاکم: مقررات حاکم بر قراردادهای ورزشی، آیین‌نامه‌های مصوب فدراسیون‌های ورزشی و قوانین حاکم بر عقد اجاره اشخاص قوانین عادی از جمله قانون مدنی است.
- ۳- ماهیت قانون حاکم: اکثر مقررات حاکم بر قراردادهای ورزشی آمره است، اما مقررات حاکم بر اجاره اشخاص تخییری است.

۴- تفاوت در احکام دو قرارداد: به عنوان نمونه، طبق ماده ۵۱۵ قانون مدنی چنانچه اجیر بدون تعیین انقضای مدت، استخدام شده باشد طرفین بعد از اتمام مدت نیز می‌توانند به همکاری ادامه دهند و اجیر نظر به مرضات حاصله اجرت دریافت کند، در حالی که در قرارداد ورزشی با انقضای مدت رابطه قراردادی بین طرفین قطع و ادامه همکاری بدون انعقاد قرارداد جدید امکان‌پذیر نیست.

۵- در اجاره اشخاص، مستأجر مکلف به پرداخت هزینه درمان اجیر نیست اما در قرارداد ورزشی، باشگاه موظف به پرداخت هزینه درمان و معالجه ورزشکار است.

۶- در صورت ناتوانی موقت اجیر در اجاره اشخاص، مستأجر الزامی به پرداخت اجرت ندارد اما در قرارداد ورزشی، ناتوانی موقت ورزشکار سبب معافیت باشگاه نخواهد بود.

۷- ذکر مدت، یکی از شرایط صحت عقد در اجاره اشخاص است وگرنه عقد باطل می‌گردد اما در قرارداد ورزشی در صورت تعیین نشدن مدت، قرارداد برای نیم‌فصل ورزشی منعقد می‌شود (تقی‌لو، ۱۳۹۳، ص ۶۸).

۲. قرارداد کار

قرارداد کار با ورزشکاری که در یک مجموعه خاص برای یک دوره زمانی مشخص و انجام تمرین‌ها و مسابقات داخلی و خارجی بسته می‌شود، به طور کلی شامل توافقی است که طبق قوانین کار، این ورزشکار به‌عنوان کارگر شناخته می‌شود. در این زمینه، نقاط مشترکی در قراردادهای کاری و ورزشی قابل مشاهده است که شامل موارد زیر می‌شود:

۱. هر دو نوع قرارداد در دسته قراردادهای الحاقی، معوض و مستمر قرار می‌گیرند.
 ۲. موضوع قرارداد ورزشی اختصاص نیروهای جسمی و فکری ورزشکار است، مشابه موضوع قرارداد کار که هدف اصلی آن نیز همین مورد است.
 ۳. تعریف حقوق کار ورزشکاران را نیز شامل می‌شود؛ زیرا ورزشکار برای باشگاه فعالیت کرده و تابعیت حقوقی نسبت به اجرای تعهداتش نسبت به باشگاه دارد.
 ۴. نقش سرمربی به عنوان نماینده باشگاه برای هدایت تیم و ورزشکاران مشابه مدیر کارگر یا کارفرما است.
 ۵. بسیاری از قراردادهای ورزشی تنها بر اساس قوانین کار و تأمین اجتماعی قابل توجیه هستند. برای نمونه، الزام باشگاه‌های لیگ برتر به بیمه کردن ورزشکاران و مربیان طرف قرارداد و پرداخت دستمزد در روزهای مصدومیت و بیماری آن‌ها از جمله موارد قابل ذکر در این زمینه است.
- این موارد نشان‌دهنده ارتباط تنگاتنگ میان ماهیت قراردادهای کاری و ورزشی بوده و ضرورت توجه به اصول قانونی در تنظیم چنین قراردادهایی را برجسته می‌کند.

چگونگی فسخ قرارداد

اصطلاح فسخ به معنای پایان دادن به اعتبار حقوقی یک قرارداد توسط یکی از طرفین یا شخص ثالث است. در بسیاری از قراردادهای ورزشی، امکان فسخ قرارداد به صورت پیش‌بینی شده وجود دارد. یکی از موارد متداول در این زمینه، فسخ به استناد خیار غبن است. از آنجا که قراردادهای ورزشی معمولاً جنبه معوض دارند، در صورت عدم تعادل عوضین قرارداد، هر یک از طرفین مجاز به فسخ قرارداد می‌شود. مطابق ماده ۱۶ آیین‌نامه مقررات نقل و انتقالات و تعیین وضعیت بازیکنان فدراسیون فوتبال مصوب ۱۳۹۶، یک بازیکن حرفه‌ای که در طول فصل در کمتر از ۱۰ درصد از بازی‌های رسمی باشگاه خود حضور داشته باشد، می‌تواند با استناد به دلایل موجه ورزشی، قرارداد خود را پیش از موعد مقرر فسخ کند. همچنین در مواد ۱۴ و ۱۵ همین آیین‌نامه نیز دلایل موجه برای فسخ قرارداد بیان شده است؛ با این تفاوت که معیار تعیین شده بر اساس شرایط فردی بازیکن است، نه نوعی و کلی. در صورتی که یک بازیکن فوتبال قصد فسخ قرارداد خود با باشگاه را قبل از موعد داشته باشد و بخواهد از محرومیت

ورزشی یا جریمه مالی در امان بماند، باید شرایط خاص خود، مفاد قرارداد با باشگاه و مقررات انضباطی مربوطه را مورد توجه قرار دهد. یکی از موارد پرچالش برای بازیکنان فوتبال، فسخ قرارداد به دلیل عدم پرداخت حقوق و مزایایی است که طبق ماده ۱۴ مکرر مقررات نقل و انتقالات فیفا امکان پذیر است. بر اساس این ماده، بازیکنان حق دارند در صورتی که باشگاه حقوق آنان را برای دو ماه متوالی پرداخت نکند، قرارداد خود را به صورت یک طرفه فسخ کنند؛ البته این اقدام نیازمند ارائه اطلاعیه کتبی با فرصت پانزده روزه برای پرداخت بدهی‌ها توسط باشگاه است. فسخ قرارداد یا قطع همکاری تنها محدود به بازیکنان و باشگاه‌ها نیست؛ این امر میان مربیان و نهادهای ورزشی نیز متداول است. نمونه‌های متعددی از این موضوع را در جامعه ورزشی می‌توان مشاهده کرد. به عنوان نمونه، می‌توان به قطع همکاری فدراسیون فوتبال ایران با مارک ویلموتس، سرمربی بلژیکی تیم ملی فوتبال کشور اشاره کرد. وی پس از شش ماه همکاری با فدراسیون و به دلیل عدم پرداخت مطالباتش، قرارداد خود را فسخ نمود. طی مذاکراتی که در خصوص نحوه پایان این همکاری انجام شد، توافقات میان طرفین حاصل گردید. البته ابهامات و صحبت‌هایی درباره مبلغ این قرارداد مطرح شد که فدراسیون فوتبال آن را رد کرد. همان‌طور که می‌دانیم، تنظیم متن و مفاد یک قرارداد با رعایت اصول قانونی و شرعی بسته به توافق طرفین صورت می‌گیرد و به عنوان یک سند خصوصی شناخته می‌شود. اما با توجه به انتقاداتی که درباره شفافیت برخی قراردادها وجود دارد، باید تأکید کرد که شفافیت در چنین مواردی به معنای اشراف افکار عمومی بر متن مفاد قرارداد است. هنگامی که دستمزد سرمربی تیم ملی از منابع عمومی یا بیت‌المال پرداخت می‌شود، قرارداد دیگر جنبه محرمانه یا خصوصی ندارد و مفاد آن باید دقیقاً مشخص و برای مردم روشن شود.

مسئولیت‌های ناشی از قرارداد

فعالیت‌ها و رویدادهای ورزشی به دلیل ماهیتشان، همواره با اتفاقات متنوعی روبرو هستند و تاثیر بسیاری در ایجاد مسئولیت برای فعالان این حوزه دارند. این مسئولیت‌ها به مرور زمان و با تحول جوامع، به دو نوع مسئولیت مدنی و کیفری تقسیم شده‌اند که هر یک از نظر تعریف، موضوع، الزامات قانونی و رفتار مرتکب دارای مفهومی مستقل هستند. رعایت مسئولیت در این زمینه شامل تمام افراد می‌شود و نقص آن ممکن است منجر به طرح دعوی مطالبه خسارت گردد. در شرایطی که حادثه‌ای زیان‌آور رخ دهد، عامل خسارت در برابر زیان‌دیده دارای مسئولیت مدنی است، حتی اگر زیان‌دیده خود نیز در بروز ضرر مقصر بوده باشد؛ امری که مانع از احقاق حقوق او نمی‌شود. از این رو، ورزش و تربیت بدنی به‌عنوان فعالیتی که بسیاری از افراد در آن دخیل هستند، گاهی باعث بروز تعارض‌ها و علایقی می‌شود که ممکن است به وقوع اعمال زیان‌آور و خسارت‌های جسمانی منجر شود. در این موارد، شخصی که ملزم به جبران خسارت دیگری باشد، مسئولیت مدنی خواهد داشت، مگر در شرایط خاصی نظیر صغر

سن یا جنون که بار مسئولیت از دوش مرتکب برداشته می‌شود. هرچند این به معنای رفع کامل مسئولیت نیست، بلکه متأثر از نظر قانون‌گذار است. این شرایط را تحت عنوان علل توجیه‌کننده جرم می‌شناسند که مسئولیت کیفری را طبق شرایط مشخصی رفع می‌کند. افرادی که در فعالیت‌های ورزشی شرکت می‌کنند، معمولاً نمی‌توانند در مورد عواقب خطرناکی که به طور پیش‌بینی‌ناپذیر از طریق این فعالیت‌ها ایجاد می‌شوند، شکایت کنند. به‌عنوان نمونه، دیوان عدالت اداری ایالت اورگن در سال ۱۹۶۲ حکمی صادر کرد که در آن فوتبال به‌عنوان ورزشی با ماهیت پرتنش جسمی شناخته شد و حوادثی همچون کبودی یا شکستگی را در طول مسابقه اجتناب‌ناپذیر دانست. بازیکنان با پذیرش این خطرات، وارد میدان بازی می‌شوند. در ورزش‌های پرتماسی همچون فوتبال یا راگبی، عملکرد بازیکنان باید سطح مطلوبی از مراقبت را رعایت کند. نقض وظیفه مراقبت زمانی قابل اثبات است که کوتاهی پایین‌تر از حد استاندارد مورد انتظار از یک بازیکن حرفه‌ای انجام گیرد و آسیب به‌صورت قابل پیش‌بینی باشد. به‌عنوان مثال، در فوتبال، نوع آسیبی که ممکن است ناشی از خطا یا تکل باشد باید پیش‌بینی شود. یکی از پرونده‌های معروف مربوط به سال ۲۰۰۲ بود که طی آن بازیکن تیم منچستر سیتی با تکل عمدی رقیب (روی کین) دچار مصدومیت جدی شده و مجبور به بازنشستگی زودهنگام از فوتبال شد. بررسی‌ها نشان داد این اقدام کاملاً عمدی بوده که باعث شد تیم و بازیکن آسیب‌دیده پیگیری‌های حقوقی را دنبال کنند. چنین مواردی تأکیدی بر اهمیت رعایت اصول اخلاقی و قانونی در ورزش‌های پرخطر دارند. (McCallum, ۲۰۱۶, p. ۳).

در حقوق خصوصی، محور اصلی بر روابط میان افراد استوار است. بر اساس تعریف کلی ارائه‌شده درباره مسئولیت مدنی در ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی، بین زیان‌زننده و زیان‌دیده رابطه‌ای خاص شکل می‌گیرد که به جبران خسارت منتهی می‌شود. در دعاوی مسئولیت مدنی، به‌ویژه درباره موارد مرتبط با ورزش، اساس بسیاری از دعاوی بر جبران خسارت ناشی از تقصیر استوار است. تقصیر به معنای رفتاری پایین‌تر از سطح معیاری مشخص است و این معیار می‌تواند در فعالیت‌های مختلف تفاوت داشته باشد؛ به‌عنوان مثال، رفتار یک فوتبالیست با یک تنیسور متفاوت خواهد بود. تقصیر زمانی محقق می‌شود که شخصی به تکلیفی که در قبال دیگری دارد عمل نکند، و این کوتاهی با رابطه علی میان نقض وظیفه و وقوع خسارت همراه باشد. در حقوق فرانسه، تمایل دادگاه‌ها به اجرای ماده ۱۳۸۲ قانون مدنی حاکی از آن است که در صورت وقوع تقصیر و ایجاد زیانی که نتیجه مستقیم آن باشد، با اثبات رابطه علیت، مقصر مکلف به جبران خسارت خواهد شد. مشابه این رویکرد در حقوق ایران نیز وجود دارد؛ به‌طوری‌که قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹، به‌ویژه در مواد ۱ و ۲، صراحتاً به این نوع از مسئولیت اشاره کرده و زیان‌زننده را ملزم به جبران خسارت نموده است. مسئولیت مدنی، در معنای گسترده خود شامل مسئولیت قراردادی و غیرقراردادی می‌شود. در هر دو نوع، موضوع اساسی جبران خسارت است. تفاوت اصلی این دو در

وجود یا نبود قرارداد میان طرفین نمود پیدا می کند. مسئولیت قراردادی به علت عدم اجرای تعهدات ناشی از قرارداد استوار است و اثبات رابطه قراردادی میان خواهان و خوانده یکی از ارکان اصلی آن محسوب می شود. اما اگر یک طرف بدون وجود قرارداد، به دیگری زیان وارد کند، این موضوع مشمول مسئولیت غیرقراردادی خواهد بود. در این موارد نیز باید رابطه علت میان رفتار زیان آور و خسارت وارده احراز شود. در زمینه ورزش، مسئولیت مریبان نسبت به صدمات وارده به ورزشکاران اغلب ریشه قراردادی دارد؛ زیرا مربی به واسطه قرارداد با ورزشکار یا ولی او مکلف به حفظ ایمنی ورزشکار است، خصوصاً در ورزش های خشن که احتمال خطر بیشتر وجود دارد. مریبان باید با اتخاذ تدابیر لازم از وقوع خطرات پیش بینی پذیر جلوگیری کند. مسئولیتی که برخلاف قرارداد مطرح باشد، مسئولیت غیرقراردادی محسوب می شود و بر اساس اصول کلی حقوق مدنی، هرکس که خلاف مقررات یا با خطا به دیگری زیان وارد کند، مکلف به جبران آن است. الزام به جبران خسارت در مسئولیت های قهری معمولاً با رویکردی مبتنی بر وقایع حقوقی همراه است که از منظر قانونی مشخص شده اند. به عنوان نمونه، بین دو ورزشکار از تیم های مختلف هیچ رابطه قراردادی وجود ندارد، اما اگر رفتار یکی موجب زیان به دیگری شود و این زیان ناشی از نقض مقررات مرتبط باشد، مسئولیتی خاص شکل می گیرد. علاوه بر این، اگر چنین رفتاری مجرمانه تلقی شود (مثلاً مشت زدن عمدی)، فرد زیانبخش علاوه بر مسئولیت مدنی، تحت تعقیب کیفری هم قرار خواهد گرفت. بر اساس بند (ث) ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی، حوادث ناشی از عملیات ورزشی مادامی که مقررات مربوط نقض نشده باشند و با موازین شرعی مغایرت نداشته باشند، جرم محسوب نمی شوند. تجاوز از قواعد بازی یا عدم رعایت احتیاط های لازم از منظر حقوقی تقصیر تلقی می شود و اگر این تجاوز از قواعد خاص همان فعالیت باشد، تقصیری ورزشی محسوب خواهد شد. در نتیجه، در بسیاری موارد ممکن است عامل ورود خسارت دلیل موجهی برای عمل خود داشته باشد؛ مانند صدمات ناشی از ورزش های خشونت آمیز. اما اگر ورزشکار رفتاری مغایر با قواعد بازی یا روحیه ورزشکاری انجام دهد، مستوجب برخورد حقوقی خواهد بود. مثلاً توهین یا درگیری فیزیکی که افزون بر مغایرت با هنجارهای اجتماعی، قابل طرح در مراجع قضایی نیز هست.

هر قرارداد ورزشی به طور اجتناب ناپذیر برای ورزشکاران تبعات خاصی به همراه دارد که ملزم به پذیرش و اجرای تعهدات مندرج در آن هستند. در قراردادهای ورزشی، چه حرفه ای و چه آماتور، مسئولیت ها معمولاً در قالب روابط قراردادی بررسی می شود. به طور کلی، در این نوع قراردادهای مسئولیت قراردادی وجود داشته و برای مطالبه خسارت، اثبات تخلف و نقض تعهد ضروری است تا زیان زنده بر اساس آن محکوم به جبران خسارت شود. ورزش امروز به یک بازار اقتصادی بزرگ برای جوامع بدل شده است، حتی بازارهایی که مستقیماً با ورزش مرتبط نیستند. بلکه ورزش حرفه ای تنها محدود به تماشاگران یا مخاطبان از طریق فروش بلیت یا تولیدات ورزشی نیست. بلکه

محصولات جانبی مثل پوشاک، کفش و پوستر نیز توسط آنان خریداری می‌شود. در ورزش‌های مدرن، در صورت سازمان‌دهی بر اساس بازار، تقسیم نقش‌ها و تخصص‌ها علاوه بر رونق اقتصادی، باعث ایجاد اشتغال و افزایش گردش مالی خواهد شد. درآمد باشگاه‌های حرفه‌ای جهان عمدتاً از حمایت مالی اسپانسرها و تبلیغات مرتبط با پیراهن باشگاه حاصل می‌شود؛ برای نمونه، باشگاه‌هایی نظیر یوونتوس، بارسلونا، منچستر یونایتد، چلسی و بایرن مونیخ طی یک سال درآمدی بالغ بر میلیون‌ها یورو از این محل کسب کرده‌اند. گاهی اسپانسرهای مالی، که غالباً شرکت‌های معتبر هستند، با سرمایه‌گذاری در برگزاری مسابقات ورزشی تلاش می‌کنند تا جایگاه تجاری خود را در مقابل رقبا ارتقا دهند. درصد بالایی از منابع درآمدی المپیک‌ها نیز از طریق تبلیغات، حق پخش تلویزیونی و اسپانسرهای مالی تأمین می‌شود. هرچه نمایش مسابقات ورزشی در سطوح ملی و بین‌المللی گسترده‌تر باشد، میزان جذب حمایت‌های مالی بیشتر خواهد بود. در خصوص مسئولیت قراردادی که بر اثر عهدشکنی نمایان می‌شود، صرف عدم انجام تعهد برای محقق‌شدن رکن فعل زیان‌آور کفایت می‌کند و دیگر نیازی به اثبات تقصیر نیست؛ چراکه برخلاف مسئولیت قهری یا کیفری، تحقق مسئولیت قراردادی نیازی به ارتکاب تعدی یا تفریط ندارد. با توجه به گسترش ورزش حرفه‌ای و افزایش منابع انسانی و مالی، همراه با افزایش قراردادهای و تعهدات مرتبط، شاهد دعاوی زیادی بر سر تخلفات، نقض تعهدات و خسارات هستیم. برای پیشگیری از بروز چنین اختلافاتی، ضروری است که هنگام انعقاد قرارداد تمامی مسائل با دقت رعایت شود. تدوین یک قرارداد قانونی، صحیح و شفاف با بهره‌گیری از تجربه متخصصان حقوقی می‌تواند از بروز اختلافات جلوگیری کرده و در صورت ایجاد اختلاف نیز امکان حل و فصل آن را به راحتی فراهم آورد.

دستور العمل قراردادهای ورزشی مصوب فدراسیون فوتبال

فصل اول: مقررات، فرآیند و جریان شکل گیری قراردادهای ورزشی

ماده ۱- اعتبار یک قرارداد با بازیکنان داخلی و خارجی منوط به موفقیت در تست پزشکی و یا اعطای مجوز اشتغال نخواهد بود، ولی تا زمانی که باشگاه از سلامت افراد و داشتن مجوز کار آنها (برای اتباع بیگانه) و وضعیت نظام وظیفه و تحصیلی بازیکنان داخلی اطمینان حاصل ننموده، نباید قراردادی را امضا نماید. تبعات ناشی از عدم رعایت فرآیند فوق متوجه امضاء کنندگان قرارداد از طرف باشگاه نیز می‌باشد.

ماده ۲- ذکر مشخصات کامل باشگاه، شماره ثبت، شناسه ملی، نشانی، شماره تلفن و مشخصات صاحبان امضاء مجاز و مشخصات شناسنامه ای بازیکنان و کدملی، شماره پاسپورت، نشانی، شماره تلفن، ایمیل و پیام رسان مورد توافق (جهت ارسال مکاتبات و اخطاریه ها) به همراه نام و مشخصات کارگزار (در صورت دخالت کارگزار) در قراردادها الزامی است.

ماده ۳- انجام آزمایشات پزشکی در ایفمارک و سایر مراکز مورد تایید سازمان لیگ از سوی مربیان و بازیکنان "داخلی و خارجی"، پیش از فرآیند نهایی انعقاد قرارداد و ثبت آن و نیز ارائه مدارک بیمه ورزشی الزامی است.

ماده ۴- اگر کارگزار نقل و انتقالات ملی یا بین المللی که با بازیکن یا کادر فنی دارای قرارداد ثبت شده است، در انعقاد یک قرارداد دخالت داشته باشد، باید یک نسخه از قرارداد خود با بازیکن یا مربی را به باشگاه ارائه نماید. تخلف ناشی از پذیرش کارگزار غیر رسمی یا کارگزار فاقد قرارداد، قابل رسیدگی در ارکان ذی صلاح فدراسیون می‌باشد.

ماده ۵- در راستای ایجاد شفافیت و مدیریت یکپارچه فعالیت کارگزاران، بازیکنان صرفاً مجاز به داشتن کارگزار معتبر مورد تایید فدراسیون (دارای پروانه فعالیت مجاز) می‌باشند، فهرست این کارگزاران در سایت فدراسیون/سازمان لیگ بارگذاری و اطلاع رسانی می‌گردد.

ماده ۶- بازیکنان زیر ۱۸ سال مجاز به داشتن کارگزار یا مدیر برنامه نمی‌باشند و باید از طریق تائیدیه والدین "رضایت نامه" قرارداد را منعقد نمایند.

ماده ۷- رعایت آئین نامه ملی کارگزاران فوتبال برای کلیه بازیکنان و کادر فنی و باشگاهها الزامی است.

ماده ۸- متن قرارداد باید حداقل در سه نسخه در سر برگ باشگاه، به صورت تایپ شده و بدون درج عبارتی دست‌نویس، همزمان و به صورت حضوری امضاء شوند. تمام صفحات قرارداد باید دارای دو امضاء مجاز و مهر باشگاه، امضاء و اثر انگشت طرف قرارداد و امضاء و مهر کارگزار بوده و نسخه ای از قرارداد (پس از درج شماره و تاریخ ثبت در دبیرخانه باشگاه) در اختیار باشگاه، طرف قرارداد با باشگاه و سازمان لیگ قرار گیرد.

ماده ۹- سازمان لیگ در زمان دریافت نسخه قرارداد باید اطمینان حاصل نماید که صاحبان امضاء مجاز ثبت شده در آگهی روزنامه رسمی از طرف باشگاه، قرارداد را امضاء نموده اند.

تبصره: در صورت عدم انتخاب هیأت مدیره جدید باشگاه و یا عدم ثبت صورتجلسات ناظر بر انتخاب هیأت مدیره جدید باشگاه، سازمان لیگ صرفاً تا اولین پنجره نقل و انتقالاتی پس از انقضاء مدت مدیریت مدیران و با مکاتبه رئیس مجمع باشگاه و پذیرش مسئولیت موضوع از سوی ایشان، اقدام به ثبت قراردادها خواهد نمود.

ماده ۱۰- باشگاه مجاز به ایجاد تعهد پرداخت طلب کارگزار از محل مطالبات بازیکن و عوامل فنی نیست. پرداخت مطالبات کارگزار صرفاً به عهده شخص طرف و بهره بردار (بازیکن، مربی و یا عوامل) بدون دخالت باشگاه می باشد.

ماده ۱۱- انعقاد قراردادهای دسته جمعی برای کادر فنی ممنوع است.

ماده ۱۲- درج مطالبه ارزی در قراردادهای بازیکن و کادر فنی داخلی مطلقاً ممنوع است. همچنین باشگاهها مجاز به ضمانت یا به عهده گرفتن مالیات بازیکنان، کادر فنی و یا سایر عوامل داخلی و یا خارجی نمی باشند.

ماده ۱۳- انعقاد قرارداد ارزی یا بازیکنان و یا کادر فنی خارجی بایستی منطبق با مقررات و دستورالعمل های ابلاغی مراجع ذی صلاح کشور صورت گیرد.

ماده ۱۴- درج میزان غرامت برای فسخ غیر موجه احتمالی در قرارداد باید متقابل باشد. شرط غرامت فسخ فقط برای یک طرف قرارداد بی اعتبار است. درج غرامت برای هر دو طرف با ارقام نابرابر و غیر همسان تنها تا میزان غرامت برابر، معتبر و لازم الوفاء است.

ماده ۱۵- فقط قراردادهای به ثبت رسیده در سازمان لیگ معتبر است. باشگاهها ملزم به ایفای تعهدات مالی نسبت به طرف مقابل در مواردی هستند که به موجب قرارداد و اسناد الحاقی بعدی در سازمان لیگ فوتبال ثبت گردیده و به آن تصریح شده باشد. پرداخت هرگونه وجوه خارج از قرارداد، تحت عناوینی مانند پاداش برد، دریافت سهمیه حضور در لیگ آسیایی، بقاء در دسته فعلی، صعود، هرگونه مطالبه تشویقی یا ارایه خدمات رفاهی دیگر با هر نام و عنوان، ممنوع است.

تبصره: باشگاهها مکلف هستند حداکثر ظرف مهلت ۴۸ ساعت کاری از تاریخ امضاء قرارداد نسبت به ثبت آن و تأیید شناسه فردی در هیأت فوتبال ذریبط و نیز حداکثر ظرف مهلت ۷ روز کاری از تاریخ امضاء قرارداد نسبت به ثبت آن در سازمان لیگ اقدام نمایند. بدیهی است در غیر اینصورت قرارداد فاقد اعتبار تلقی و قابل ثبت نزد هیأت فوتبال و یا سازمان لیگ نخواهد بود.

ماده ۱۶- در اجرای مقررات حاکم، باشگاههای شرکت کننده در مسابقات لیگ برتر باید سه درصد از کل مبلغ قرارداد را از دستمزد بازیکنان، کادر فنی و سایر عوامل طرف قرارداد، کسر و به عنوان حق عضویت به حساب فدراسیون فوتبال واریز نمایند. صدور کارت شرکت در مسابقات از سوی سازمان لیگ، منوط به تأیید فدراسیون فوتبال مبنی بر واریز وجوه مزبور است.

تبصره- میزان حق عضویت سالیانه برای فصل سوم موضوع این دستورالعمل، نیم درصد افزایش می یابد.

ماده ۱۷- باشگاهها باید دارای کمیته انضباطی و کمیته استیناف هر کدام با حداقل سه نفر عضو باشند. جریان رسیدگی و صدور رای صادره باید سازگار با آئین نامه انضباطی باشگاه با رعایت حقوق آیینی دو طرف و به نحو مستدل و مستند باشد. باشگاهها تکلیف دارند پیش از شروع مسابقات متن آیین نامه را برای کمیته تدوین و تطبیق ارسال نموده، گواهی این کمیته را نسبت به سند مزبور دریافت نمایند.

ماده ۱۸- قرارداد فوتبالی نمی تواند متأثر از دخالت و نقش آفرینی اشخاص ثالث قرار گیرد. قید مواردی از قبیل منوط کردن ادامه قرارداد به تداوم حضور سرمربی یا مربی خاص و یا مدیریت شخص معینی در باشگاه هیچ گونه اعتباری ندارد. بی اعتباری شرط مزبور به منزله فقدان اعتبار اصل قرارداد و دیگر تعهدات نیست.

ماده ۱۹- در تعهدات مالی باشگاه، نسبت به بازیکن و یا کادر فنی، جمع میزان مزایا (و یا آپشن های) پرداختی نمی تواند بیش از ۲۰ درصد مبلغ پایه قرارداد یک فصل باشد.

ماده ۲۰- در قرارداد باید قید شود که «انجام هرگونه فعالیت و اقدامات مغایر با قوانین کشور و کدهای اخلاقی و انضباطی از جمله "سوء رفتارهای اجتماعی، تبعیض نژادی، قومی، مذهبی و سیاسی و توهین به مقامات ذیصلاح در هر بستر و دامنه ای از جمله در فضای مجازی، مصاحبه، تبلیغ در داخل و یا خارج از زمین مسابقه، ممنوع بوده و تخلف از این امر قابل رسیدگی در کمیته انضباطی باشگاه و مراجع صلاحیتدار است».

ماده ۲۱- در صورتی که مطالبات پرداخت نشده بازیکن و یا کادر فنی از باشگاه، به سقف معادل ۳ ماه دستمزد قراردادی برسد، بازیکن و یا کادر فنی باید اخطار کتبی حداقل ۱۰ روزه برای باشگاه بدهکار ارسال نمایند. در صورتی که پایان مهلت ۱۰ روزه باشگاه به تعهد قراردادی خود به نحو کامل عمل نکند طرف قرارداد حق اعلام فسخ قرارداد را (حتی در طول فصل) دارد.

ماده ۲۲- اعتبار اقدام به فسخ قرارداد، منوط به رعایت تشریفات و شرایط آن و نیز ثبت آن در سازمان لیگ بوده و مراجع مزبور مکلف به ثبت فسخ، بدون ورود در ماهیت آن خواهند بود، در صورت امتناع کارمندمدیر مراجع مزبور از ثبت فسخ، تخلف وی قابل رسیدگی در ارکان ذیصلاح فدراسیون بوده و در این صورت متقاضی فسخ می تواند با ارسال اظهارنامه رسمی، مراتب فسخ را به طرف مقابل اعلام نماید. برای درخواست فسخ موجه ورزشی، سازمان لیگ باید اطمینان حاصل نماید که بازیکن بالای ۲۳ سال داشته و واجد تعریف بازیکن حرفه ای است.

ماده ۲۳- در هنگام تفاسخ، درج این شرط که این اقدام فقط برای پیوستن به یک تیم خاص است فاقد اعتبار قانونی است و بازیکن بعد از اقاله قرارداد می تواند با هر تیمی وارد مذاکره شده و مبادرت به انعقاد قرارداد با رعایت الزامات قانونی از جمله مفاد این دستور العمل نماید.

ماده ۲۴- با توجه به این که کارت های مربیگری دارای تاریخ اعتبار هستند، باشگاهها باید قبل از انعقاد قرارداد با آنان، اعتبار کارت مربیان را از کمیته آموزش فدراسیون استعلام و نتیجه را به سازمان لیگ ارائه نمایند.

ماده ۲۵- کلیه سرمربیان شاغل در لیگ برتر، در صورت فسخ قرارداد خود با باشگاه، مجاز به فعالیت در آن رده از مسابقات، با هر عنوانی تا پایان فصل نخواهند بود. هرگونه توافق مغایر با این بند، فاقد اعتبار می باشد. در صورت پافشاری بر موجه بودن اقدام به فسخ و به منظور امکان استخدام در باشگاه دیگر، ذینفع ناگزیر به طرح دعوی اثبات موجه بودن فسخ قرارداد و دریافت تصمیم مثبت آن از کمیته وضعیت بازیکنان است.

ماده ۲۶- به طور استثناء یک باشگاه می تواند در طول فصل فقط برای یک بار در صورت مصدومیت دروازه بان (به تایید ایفمارک) وی را از لیست خود خارج و یک دروازه بان آزاد را جایگزین نماید. مصدومیت به عنوان موردی برای فسخ موجه در جهت پایان دادن به قرارداد از سوی باشگاه و بازیکن (دروازه بان) نبوده و هر دو طرف موظف به ایفای تعهدات قراردادی خود حتی در فرض خروج نام بازیکن از لیست هستند.

ماده ۲۷- باشگاهها در صورت اعزام بازیکنان خود به خدمت سربازی، مجاز به اعلام فسخ قرارداد و یا حفظ رابطه قراردادی برای مدت زمان باقیمانده قرارداد (از زمان شروع خدمت سربازی) بر اساس مفاد ضمیمه چهارم مقررات نقل و انتقالات و استفاده از ظرفیتهای مقرر در این ضمیمه خواهند بود.

ماده ۲۸- درج شرطی در قرارداد دائر بر تجویز فسخ در قبال پرداخت وجه، ممنوع است. بازیکن به عنوان یک طرف قرارداد نمی تواند باقیمانده تعهد قراردادی خود را در قالب شرط خریداری کند.

ماده ۲۹- با توجه به ابلاغ دستورالعمل سقف بودجه باشگاهها، انعقاد قراردادهای بازیکنان و یا کادر فنی برای هر فصل، حداکثر تا سقف سی درصد نسبت به فصل قبل قابل افزایش می باشد.

ماده ۳۰- با توجه به زمان لازم برای بررسی قراردادها و تطبیق آنها با مقررات و صدور مجوز بازی، باشگاههای لیگ برتر می بایست حداکثر ۲۰ روزه قبل از شروع رسمی مسابقات، نسبت به ثبت حداقل ۱۶ نفر از بازیکنان خود اقدام نمایند. تخلف باشگاههایی که در موعد مقرر نسبت به ثبت بازیکنان اقدام نمایند، جهت اعمال جریمه حداکثر به مبلغ ۵ میلیارد تومان به کمیته انضباطی فدراسیون ارجاع می گردد بدیهی است ثبت قرارداد بازیکنان چنین باشگاههایی منوط به واریز جریمه و صدور مجوز از سوی کمیته انضباطی خواهد بود.

تبصره: مهلت ثبت قراردادها و صدور مجوز بازی برای سایر بازیکنان (مازاد بر تعداد مقرر در ماده ۳۰) حداقل تا ۴۸ ساعت قبل از مسابقه است و صدور مجوز بازی صرفاً تا حداقل ۴۸ ساعت قبل از شروع مسابقه امکان پذیر می باشد. استفاده باشگاه از بازیکنی که کارت بازی وی کمتر از ۴۸ ساعت قبل از مسابقه صادر شده باشد، موجب غیرمجاز محسوب شدن این بازیکن خواهد شد.

فصل دوم : شمار "بازیکنان"، شرایط و دوره رسمی قراردادهای ورزشی بازیکنان براساس گروه سنی، بازیکنان آکادمی و پایه:

- ماده ۳۱ -** انعقاد قرارداد با بازیکنان بالای ۳۰ سال بایستی صرفاً به مدت یک ساله باشد و باشگاه مجاز به انعقاد قرارداد بیش از یک سال با بازیکنان گروه سنی بالای ۳۰ سال نمی‌باشند. تمدید قرارداد با افزایش مبلغ، بیش از ۳۰ درصد ممنوع است. بدیهی است پس از پایان قرارداد، این بازیکنان "بازیکن آزاد" محسوب می‌گردند.
- ماده ۳۲ -** حداقل مدت قرارداد بازیکنان زیر ۳۰ سال نباید کمتر از ۲ سال باشد و قراردادهای منعقد شده کمتر از دو سال برای این گروه سنی در سازمان لیگ قابل ثبت نمی‌باشند.
- ماده ۳۳ -** حداقل مدت قرارداد بازیکنان زیر ۲۳ سال نباید کمتر از ۳ سال باشد و قراردادهای منعقد شده کمتر از سه سال برای این گروه سنی در سازمان لیگ قابل ثبت نمی‌باشند.
- ماده ۳۴ -** حداقل مدت قرارداد بازیکنان زیر ۲۱ سال نباید کمتر از ۴ سال باشد و قراردادهای منعقد شده کمتر از ۴ سال برای این گروه سنی در سازمان لیگ قابل ثبت نمی‌باشد.
- ماده ۳۵ -** واگذاری امتیاز باشگاه های لیگ برتر از یک استان به استان دیگر ممنوع است و هرگونه نقل و انتقال امتیاز/ باشگاه درون استان باید با رعایت کامل "دستورالعمل راجع به نقل و انتقال باشگاه ها و استفاده از نام، علامت، لوگو و برند آنها مصوب ۱۳۹۶.۱۰.۱۱ و اصلاحی ۱۳۹۷.۰۴.۳۱" فدراسیون فوتبال انجام گیرد.
- ماده ۳۶ -** لیست بازیکنان و شرایط ثبت قراردادهای ورزشی باشگاه‌های لیگ برتری در فصل ۱۴۰۳-۴۰۴ به بعد در سازمان لیگ به شرح ذیل اعمال می‌گردد.
- بند ۱- رده سنی آزاد "بزرگسالان ۲۰ نفر" (سه‌میه اول)
- بند ۲- رده سنی زیر ۲۵ سال - ۲ نفر مشروط به اینکه این بازیکنان قبلاً در فهرست زیر ۲۳ سال همان باشگاه حضور داشته و مدت قرارداد آنها از فصل پیش ادامه داشته باشد. (سه‌میه دوم)
- بند ۳- رده سنی زیر ۲۳ سال ۸ نفر (سه‌میه سوم)
- بند ۴- رده سنی زیر ۲۱ سال ۴ نفر (سه‌میه چهارم)
- بند ۵ - بازیکنان رده سنی تیم‌های پایه باشگاه به شرط داشتن آکادمی و تیم های پایه در لیگ‌های کشوری حداکثر ۱۱ نفر و برای بازیکنان شاغل در مسابقات شهرستان و استان حداکثر ۸ نفر می‌باشد. (سه‌میه پنجم)
- بند ۶ - تعداد سهمیه بازیکنان خارجی هر باشگاه در لیگ برتر حداکثر پنج نفر می‌باشد که یک نفر از آنها باید آسیایی (۴+۱) باشد در صورتیکه هر بازیکن خارجی بدون عذر پزشکی (با تشخیص ایفمارک) در کمتر از ۴۰٪ دقایق (زمان) مسابقات حضور داشته باشد، برای فصل بعد به همان تعداد از سهمیه بازیکنان خارجی تیم مذکور کم می‌شود، چنانچه باشگاه از تمام ظرفیت بازیکنان خارجی با مدت قرارداد بیش از یک سال استفاده نموده باشد و امکان اجرای حکم ماده

مزبور به جهت تعارض با اصل لزوم قرارداد میسور نباشد، پس از پایان قرارداد با هر یک از بازیکنان خارجی، یک سهمیه کسر شده در استخدام بازیکن خارجی دیگر لحاظ خواهد شد.

بند ۷- بازیکنان تیم ب باشگاه و بازیکنانی که به صورت قرضی به باشگاه دیگر منتقل شده اند و بازیکنانی که به خدمت سربازی اعزام شده اند به عنوان سهمیه ویژه در لیست بازیکنان قرار می‌گیرند. بازیکنان باشگاه‌هایی که دارای تیم دوم (ب) می‌باشند و آن تیم در لیگ‌های کشوری حضور دارند (مشمول لیگ‌های استانی نمی‌باشند) می‌توانند در صورت حضور در حداقل ۵۰٪ از دقایق بازی‌های تیم ب، با رعایت شرایط نقل و انتقالات و بدون محدودیت سنی به این سهمیه اضافه شوند.

بند ۸- در تمام مسابقات، تعداد بازیکنانی که می‌توانند روی نیمکت حضور داشته باشند ۹ نفر هستند که در راستای جوان‌سازی لیگ باید دو نفر از بازیکنان ذخیره به بازیکنان زیر ۲۱ سال اختصاص یابد.

بند ۹- بازیکنان ایرانی شاغل در لیگ‌های خارج از کشور که با باشگاه‌های لیگ برتر قرارداد منعقد می‌نمایند سهمیه خارجی محسوب نشده و فقط به عنوان سهمیه لیگ برتری شناخته می‌شوند.

ماده ۳۷- با توجه به الزامات کنفدراسیون فوتبال آسیا در خصوص صدور مجوز حرفه‌ای، باشگاه‌ها مکلف به دارا بودن تیمهای بانوان در سطوح کشوری و استانی هستند.

نتیجه گیری

در جامعه امروز، ورزش از جنبه‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جایگاه بسیار مهمی پیدا کرده است، به نحوی که از آن به‌عنوان صنعت ورزش یاد می‌شود. این توجه به ورزش باعث ایجاد تحولات اساسی در این حوزه شده و منجر به شکل‌گیری شاخه‌ای جدید در علم حقوق به نام حقوق ورزشی گردیده که هنوز مسیر طولانی‌ای تا رسیدن به کمال پیش روی دارد. حقوق ورزشی بخشی از علم حقوق است که قواعد آن بر روابط افراد حقیقی و حقوقی در دو حوزه عمومی و خصوصی نظارت می‌کند. وظایف و تکالیف در این زمینه باید به‌درستی اجرا شوند، در غیر این صورت مسئولیت‌های سنگینی برعهده افراد خواهد بود. حقوق ورزشی، طیف گسترده‌ای از مسائل حقوقی را شامل می‌شود که بر پایه وقایع و اعمال حقوقی تنظیم می‌شوند؛ قراردادهای ورزشی یکی از مهم‌ترین بخش‌های اعمال حقوقی در این شاخه محسوب می‌شوند. رعایت عدالت ایجاب می‌کند که طرفین یک قرارداد، اجرای تعهدات خود را وابسته به اجرای تعهدات طرف مقابل در نظر بگیرند و ابزارهایی نظیر حق فسخ یا مطالبه خسارت به‌عنوان ضمانت اجرا برای شخص زیان‌دیده از این قراردادها لحاظ شود. بررسی مسئولیت‌ها در قراردادهای ورزشی بسیار پیچیده و حساس است، زیرا نقشی تعیین‌کننده در مشخص کردن مسئولیت افراد در این عرصه دارد و متخصصان حقوق ورزشی می‌توانند در حل و جلوگیری از مشکلات احتمالی از جمله آسیب‌ها کمک‌کننده باشند. طرفین قراردادهای ورزشی و مسئولان مرتبط نباید وظایف قانونی خود را ساده و کم‌اهمیت قلمداد کنند، زیرا کوچک‌ترین غفلت آن‌ها ممکن است ضررهای بزرگی همچون محرومیت دائمی از سلامت جسمی برای فرد آسیب‌دیده به‌همراه داشته باشد. بخشی از مسئولیت‌ها نیز متوجه اشخاص حقوقی فعال در حوزه ورزش است که با توجه به سودهای کلانی که کسب می‌کنند، ملزم به رعایت قوانین و مقررات در این زمینه هستند. نهادهای متولی ورزش نیز به علت وظایف نظارتی که بر عهده دارند، می‌توانند از بروز حوادث ناخوشایند جلوگیری کنند؛ حوادثی که ممکن است منجر به فوت یا نقص اعضای افراد حاضر در مراکز ورزشی شود. همچنین این نهادها نقش مهمی در مسائل مالی، تنظیم قراردادها و حمایت از حقوق ورزشکاران ایفا می‌کنند. در نهایت می‌توان گفت که فدراسیون‌ها، هیئت‌ها، باشگاه‌ها و رسانه‌ها با بهره‌گیری از امکانات و اقتدار خود قادر به ارائه آموزش‌های لازم برای تأمین امنیت در ورزش هستند. نقش کمیته‌های انضباطی برای جلوگیری از جرایم ورزشی، رسانه‌های رادیو و تلویزیون با پخش برنامه‌های ورزشی و ارائه توصیه‌های ضروری، و همچنین همکاری مراکز مسئول، بسیار اهمیت دارد. همه این تلاش‌ها برای ارتقاء سلامت و امنیت جامعه ورزشی لازم و ضروری است.

منابع

۱. اندروف، ولادیمیر و ژان فرانسوئیس؛ اقتصاد ورزش، ترجمه اللهوردی جزایری، علم و ورزش، ۱۳۸۰.
۲. بادینی، حسن؛ فلسفه مسئولیت مدنی، شرکت سهامی انتشار با همکاری انتشارات بهمن برنا، ۱۳۸۴.
۳. باهری، محمد؛ حقوق جزای عمومی، چاپ ششم، انتشارات نگاه معاصر، ۱۳۹۸.
۴. جامپون جونپور، والتر تی؛ مبانی حقوق ورزشها، مسئولیت مدنی در ورزش، ترجمه حسین آقایی نیا، چاپ دوم، نشر دادگستر با همکاری کمیته ملی المپیک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۶.
۵. جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ تحولات حقوق خصوصی، لزوم و جواز در عقود و ایقاعات، چاپ چهارم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۱.
۶. شعبانی مقدم، کیوان و دیگران؛ حقوق ورزشی، اندیشه‌های حقوقی، ۱۳۸۸. ۷. شهید ثانی؛ شرح لمعه، ج ۸، قم، انتشارات دارالعلم، ۱۳۹۲.
۸. شهیدی، مهدی؛ حقوق مدنی، تشکیل قراردادها و تعهدات، ج ۱، چاپ سوم، تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۲.
۹. شهیدی، مهدی؛ سقوط تعهدات، چاپ هفتم، تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۵.
۱۰. صفایی، حسین؛ قواعد عمومی قراردادها، ج ۲، تهران: انتشارات میزان، ۱۳۸۲. ۱۱. قاسمی، حمید؛ فعالیت‌های رسانه‌ای در ورزش، بامداد کتاب، ۱۳۸۷.
۱۲. کاتوزیان، ناصر؛ الزام‌های خارج از قرارداد، ضمان قهری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
۱۳. کاتوزیان، ناصر؛ عقود معین، چاپ هشتم، تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار با همکاران بهمن برنا، ۱۳۸۱.
۱۴. کاتوزیان، ناصر؛ قواعد عمومی قراردادها، ج ۴، چاپ پنجم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۷.
۱۵. کاتوزیان، ناصر؛ مسئولیت مدنی، ج ۱، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۸. ۱۶. محرمزاده، مهرداد؛ مدیریت بازاریابی ورزشی، جهاد دانشگاهی ارومیه، ۱۳۸۵.

پژوهشهای کاربردی در علوم ورزشی و سلامت

دوره ۴، شماره ۲، ۱۴۰۴

EISSN:2821-2576

<http://jsports.qom.iau.ir>

۱۷. نوربها، رضا؛ زمینه حقوق جزای عمومی، تهران: انتشارات کانون وکلای مرکز، ۱۳۶۹.
۱۸. تقی‌لو، رحیم؛ قراردادهای ورزشی حرفه‌ای در حقوق ایران و انگلیس، ماهیت و چالش‌ها، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی مرکز بین‌المللی بندر انزلی، ۱۳۹۳.
۱۹. حاجی عزیز، بیژن و نگین غلامی؛ «بررسی تطبیقی فرض سببیت در مسئولیت قراردادی»، حقوق تطبیقی، شماره ۲ (پیاپی ۱۰۰)، پاییز و زمستان ۱۳۹۲.
۲۰. کاتوزیان، ناصر؛ «خطای ورزشی و مسئولیت ورزشی»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۴۳، ۱۳۷۸.
۲۱. یوسفی صادقلو، احمد و مژگان نصیر؛ «مسئولیت مدنی ورزشکاران در مقابل اشخاص موضوع حقوق ورزش»، فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری، شماره ۳۸، ۱۳۹۷.
۲۲. یوسفی صادقلو، احمد؛ آرشیو رادیو ورزش، برنامه دانشکده حقوق ورزش، سایت مؤسسه حقوقی یکتا داوری اندیشه به نشانی: <https://andishehlaw.com>، ۱۳۹۸.
۲۳. یوسفی صادقلو، احمد؛ صدمات ورزشی به همراه بررسی مسئولیت مدنی و کیفری ناشی از صدمات ورزشی، برگرفته از وبلاگ گروه تحریریه یاسا ۱ به نشانی:
<https://yasa.co/blog/author/omid>، ۱۳۹۷.
۲۴. توکلی‌فر، اکبر؛ ماهیت حقوقی قراردادهای ورزشی در حقوق ایران با تأکید بر رویه قضایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان، ۱۳۹۲.
۲۵. رستم شیرازی، فرهاد؛ مبانی حقوق ورزش در ایران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان، ۱۳۷۴.
۲۶. قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸. ۲۷. قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶. ۲۸. قانون کار مصوب .

